NÅGRA ETISK/MORALISKA ÖVERVÄGANDEN I SKOLANS ELEVHÄLSO- OCH PEDAGOGISKA ARBETE

En genomgång av viktig lagstiftning i skolan och hur man i olika situationer kan förhålla sig till den

FÖREDRAGNING FÖR KLARA
2026-11-04

Staffan Olsson
070-2770737
staffanolsson45@gmail.com

DETTA TAR JAG UPP

1) Något om den lagstiftning som styr skolans elevhälsa och dess verksamhet…

2) Offentlighetsprincipen införs vid friskolor m.fl. 2027. Hur påverkar den och kan den utnyttjas så att det gynnar skolverksamheten?

3) Juridik, etik och moral- avgör hur du handlar i olika situationer

4) Dokumentation- omfattande men ska minskas. Vad ska dokumenteras och hur? Exemplet kränkande behandling.

5) Sekretess och tystnadsplikt i skolan och utåt. När och hur kan sekretessgränser bäst överskridas? Och vad lämnar vi ut när inga gränser finns?

6) Hemmets rätt till insyn- lagstiftning, etik och moral.

7) När vi misstänker att ett barn far illa- juridik, etik och moral.

8) Några avslutande tankar

NÅGRA LAGAR SOM ÄR AV INTRESSE FÖR EMI NÄR DET GÄLLER DOKUMENTATION OCH SEKRETESS?

- Skollagen
- Tryckfrihetsförordningen- om allmänna handlingar
- Offentlighets - och sekretesslagen (OSL)- gäller även i friskolor och fristående förskolor från 2027
- Socialtjänstlagen- om anmälningsplikt och sociala utredningar
- FN:s Barnkonvention- svensk lag sedan 2020
- GDPR och svensk dataskyddslag-reglerar personregistrering
- Hälso- och sjukvårdslagen- gäller bara för EMI och skolpsykolog
- Patientdatalagen-journalföring för EMI och skolpsykolog

DEN SVENSKA OFFENTLIGHETSPRINCIPEN

Består bland annat av:

- **Yttrandefrihet för alla, även för tjänstemän**
- **Meddelarfrihet, att tipsa tidningar, radio och tv. Gäller för alla, även för tjänstemän**
- **Allmänna handlingars offentlighet. Sådana handlingar finns hos fristående skolhuvudmän från 2027 och kan begäras utlämnade av allmänheten eller journalister. Om de inte är hemliga ska de lämnas ut.**

LAGAR OCH REGLER SOM SKA GÄLLA I FRISTÅENDE SKOLVERKSAMHET FRÅN 2027

- **Tryckfrihetsförordningen (TF)** (om rätten för människor att begära ut en allmän handling).
- **Offentlighets- och sekretesslagen (OSL)** (om vilka uppgifter som skyddas i bland annat förskola, skola och fritidshem).
- **Meddelarfrihet**, rätten att tipsa tidningar, radio och tv. Finns redan idag men stärks vid fristående verksamhet.
- **Yttrandefriheten** blir starkare. Allt som är offentligt enligt OSL får lämnas ut men en lojalitetsplikt finns inskriven i ert kollektivavtal.

HUR KAN ELEVHÄLSA OCH ÖVRIG SKOLPERSONAL UTNYTTJA OFFENTLIGHETSPRINCIPEN?

- Du har yttrandefrihet om allt som inte skyddas av OSL.
- Du får via din meddelarfrihet tipsa tidningar, radio och tv om allt som är offentligt.
- När du är anställd vid en skolmyndighet kan du utåt och med lagstöd fritt kritisera din verksamhet och arbetsgivare. När du däremot är privatanställd finns en lojalitetsplikt för dig liksom för din arbetsgivare, inskriven i ditt kollektivavtal. Den innebär att du inte får yttra dig så att du skadar din arbetsgivare och tvärtom får denne inte skada dig.
- Utnyttja din yttrandefrihet och kritikrätt när du anser att det är viktigt. Många vågar tyvärr inte. Glöm inte att avidentifierade uppgifter inte är hemliga och kan vara viktiga för andra att få veta. T.ex. om hur elever i skolan mer allmänt mår eller vad elevsamtalen i elevhälsan oftare gäller.

JURIDIK, ETIK OCH MORAL

- **Etik och moral kompletterar lagarna. Lagar är tvingande men grovmaskiga och nämner inte exakt var gränserna går.**

Därför ger etik och moral ett utrymme för oss att ta ställning till vad vi ska göra i olika situationer.

Etik: Läran om det ”rätta” handlandet- vad känns rätt för mig utifrån plikt eller de konsekvenser jag ser om jag gör på ett visst sätt?

Moral: Mina handlingar i konkreta situationer. De bygger på min etiska kompass. Tar jag hemkontakt när eleven har det jobbigt? Pratar jag med en lärare eller rektor om det känsliga jag vet? Anmäler jag till socialnämnden vid oro för ett barn?

NÄR MÅSTE MAN DOKUMENTERA I FÖRSKOLAN/SKOLAN?

- **Vid ärendehandläggning (då ett beslut ska fattas)** eller om det framkommer att ett ärende kan aktualiseras, t.ex. vid behov av särskilt stöd, vid kränkande behandling, i disciplinära sammanhang i skolan enligt SkolL 5 kap. eller vid klagomål av olika slag.
- **Vid journalföring** för den som är skyldig föra journal (skolläkare, skolsköterska, skolpsykolog).
- **I övrigt när det i lag, förordning eller lokala föreskrifter anges att dokumentation ska ske**, t.ex. inför och vid betygsättning, rektorsbeslut, överenskommelser med elever/vårdnadshavare vid utvecklingssamtal.

HANDLING/DOKUMENT

PRIVAT HANDLING **ALLMÄN HANDLING**

Offentlig uppgift i allmän handling

Hemlig uppgift i allmän handling

En allmän handling har *kommit in eller upprättats* och dessutom finnas *förvarad* i skolan

VAD BÖR DU TÄNKA PÅ DÅ DU DOKUMENTERAR?

- Dokumentationen ska vara korrekt, läsbar och förståelig för den som berörs av den.
- Den ska vara tillräckligt omfattande i förhållande till vad frågan gäller. Dessutom bör den ha en struktur som bidrar till tydlighet.
- Det ska vara möjligt att av dokumentationen förstå eventuella ställningstaganden eller beslut.
- Språket ska vara enkelt och får inte vara kränkande. Värdegrunden för skolan gäller även för det språk som används.
- Utgå när du skriver alltid ifrån att en elev eller vårdnadshavare skulle vilja läsa. Kan du då stå för formuleringar, värderingar och annat i texten?

MINSKADE KRAV PÅ DOKUMENTATION

- **Några exempel:**

A. Utvecklingssamtal en gång per år i stället för en gång per termin (från 2028)

B. Ingen dokumentation behövs numera när en elev utvisas ur klassrummet.

C. Minskad dokumentation i samband med kränkande behandling (se nästa sida). Ingen anmälningsplikt till rektor längre, bara informationsskyldighet i vissa fall.

ETT EXEMPEL PÅ HUR DOKUMENTATIONEN SKA MINSKA I SKOLAN- HUR KOMMER ELEVHÄLSAN IN?

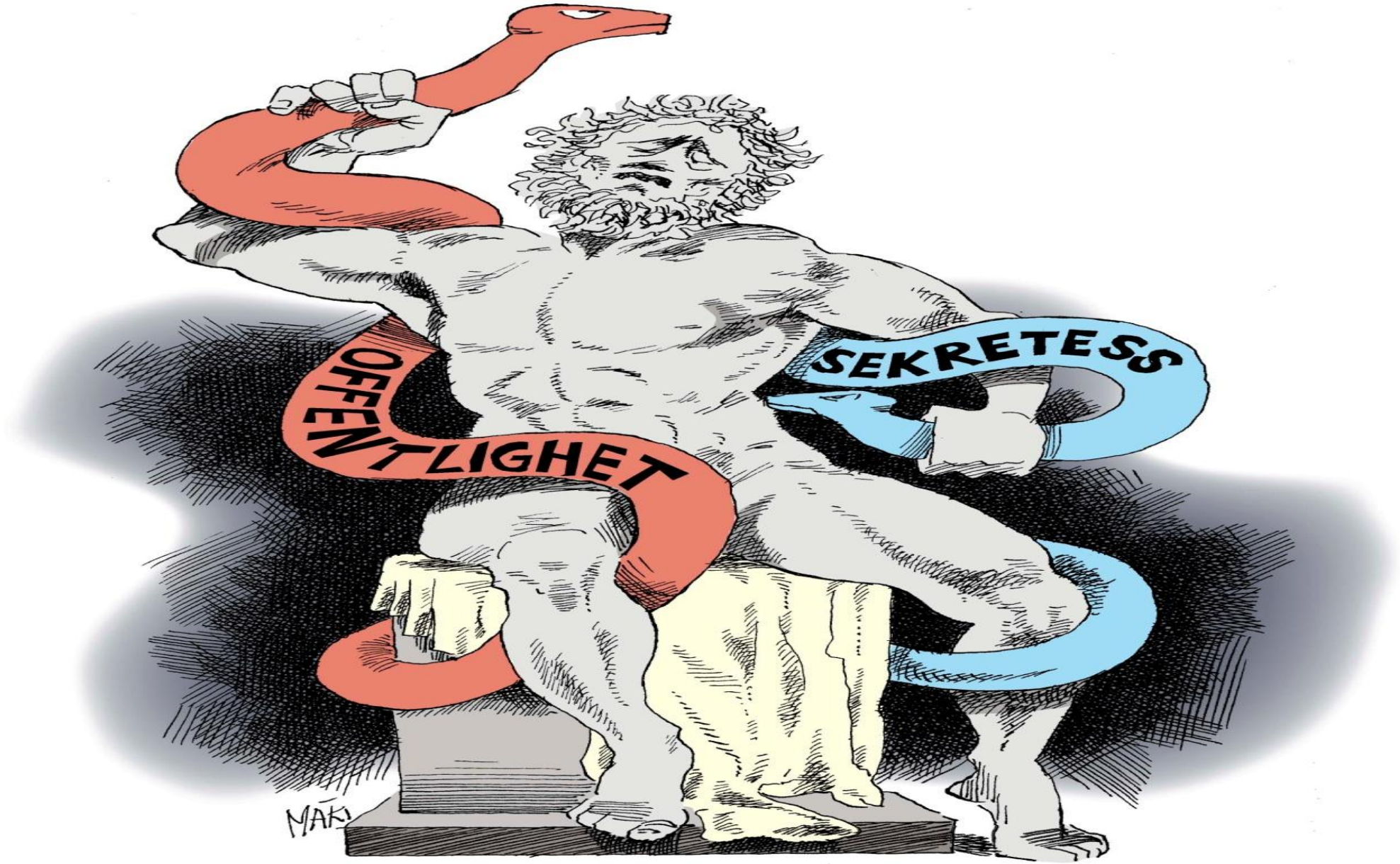
Arbetet mot kränkande behandling:

- **Informationsplikten (Skoll 6 kap. 10 §, st, 2):** Personal som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för *allvarlig eller upprepad* kränkande behandling eller *allvarliga eller upprepade trakasserier eller sexuella trakasserier i samband med verksamheten* är skyldig att informera rektorn om detta.

  St. 3: Personal som får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för *kränkande behandling eller trakasserier eller sexuella trakasserier av någon i personalen* är skyldig att informera rektorn om detta.

- **St. 4:** En rektor som får sådan information som avses i andra eller tredje stycket är skyldig att anmäla detta till huvudmannen.

Vilken är elevhälsans roll i detta arbete, inte minst nu när information till rektor ska lämnas mer begränsat än tidigare?

OFFENTLIGHET
SEKRETESS
MÄKI

VAD BETYDER TYSTNADSPLIKT OCH SEKRETESS?

- **Ett förbud att röja uppgifter a) muntligt (tystnadsplikt), b) genom att lämna ut en handling (sekretess) eller c) på annat sätt.**

- **Brott mot tystnadsplikt: den som röjer hemliga uppgifter kan dömas till fängelsestraff i upp till 2 år eller till dagsböter, ofta även få betala skadestånd.**

OLIKA STRÄNG SEKRETESS/TYSTNADSPLIKT

- **Sekretess med omvänt skaderekvisit: ”Sekretess gäller om det inte står klart att en uppgift kan röjas utan men.” (Huvudregel sekretess) Finns för elevhälsan i OSL 23 kap, 2 §, st. 1**

Gäller för förskolan, elevhälsan. Strängast för EMI- skolsköterska och skolläkare. Det går en sekretessgräns mellan EMI och övrig skola, åt båda håll.

- **Sekretess med rakt skaderekvisit: ”Sekretess gäller om det kan antas att en uppgift är menlig.” Avser all annan skolpersonal. (Huvudregel offentlighet) Finns för övrig skolpersonal i OSL 23 kap. 2 §, st.2**

****

- **I båda dessa fall skyddas uppgifterna i allmänna handlingar som i normalfallet inte får lämnas ut.**

KORTFATTAT OM TYSTNADSPLIKT I SKOLAN

- All personal i skolan har tystnadsplikt men bestämmelserna varierar beroende på yrkesgrupp. Elevhälsans personal har strängare sekretess/tystnadsplikt än skolans personal i övrigt- huvudregeln är tystnadsplikt.
- För EMI gäller sekretess mot övrig skolpersonal och tvärtom. Orsaken är att EMI ses som en egen och självständig verksamhetsgren i skolan (OSL 8:1,2)
- EMI:s bästa sätt att informera andra är genom ett samtycke. För övrig personal gäller att de kan informera EMI genom ett samtycke eller en generalklausul, mer om denna senare. Men många andra bestämmelser bryter sekretessen.
- Till stor del handlar därför informationsutbytet i skolan för alla utom EMI om etiska bedömningar om vad som bör lämnas ut till varandra – emellan lärare, rektor, administrativ personal, kurator/psykolog/specialpedagog m.fl.

ETISK HANDLINGSREGEL I SKOLAN

Endast de som har en gemensam handläggning eller fattar gemensamma beslut ska utbyta känslig information.

Ställ i ditt arbete den etiska frågan:

****

Vilka behöver veta det jag vet och hur mycket behöver de veta för sitt arbetes skull?

****

Denna etiska regel ska följas då du talar med någon annan inom din myndighet och självständiga verksamhetsgren.

VIKTIGA BESTÄMMELSER SOM GENOMBRYTER SEKRETESS OCH TYSTNADSPLIKT

- **Vissa bestämmelser är tvingande, andra bara en möjlighet.**

Några tvingande bestämmelser:

- ✓ Anmälningsplikt när barn far illa
- ✓ Vittnesplikt
- ✓ Allvarliga brott ”å färde”, t.ex. planerade mord
- ✓ Till en tillsynsmyndighet som begär uppgifter
- ✓ När en elev med skolsvårigheter byter skola eller skolform eller motsvarande när ett barn ska börja i skolan för att underlätta skolgången
- ✓ Rektor är skyldig att i de flesta fall polisanmäla brott

Några möjliga bestämmelser:

- ➢ Samtycke
- ➢ Generalklausulen (OSL 10:27)
- ➢ Polisanmälan

SEKRETESS I FÖRHÅLLANDE TILL BARNETS VÅRDNADSHAVARE – VAD FÅR OCH BÖR MAN SÄGA?

Det var en mor som älskade sina barn så högt att hon inte kunde lämna dem ifred (Mikal Bode)

Bestämmelsen finns i OSL 12:3

Sekretess till skydd för ett barn gäller även i förhållande till vårdnadshavaren. Men den gäller inte i förhållande till vårdnadshavaren när denne enligt 6 kap. 11 § *föräldrabalken* har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör sitt barns personliga angelägenheter, såvida inte

1. det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren…

VILKEN SLUTSATS KAN DRAS AV DENNA BESTÄMMELSE?

Jo, att ett barns integritet alltid måste respekteras i första hand. Du MÅSTE bara informera vårdnadshavaren när hem behöver en uppgift för att kunna ta sitt ansvar enligt föräldrabalken. Ju äldre ett barn är, desto mer kan barnet självt ansvara för. Men ibland är information till en vårdnadshavare viktig även om en 17-åring. En förälder utan vårdnad har en mycket begränsad insynsrätt utan samtycke från vårdnadshavaren.

SAMVERKAN KRING UNGA

MED STÖD AV SEKRETESSLAG OCH HANDLINGSPROGRAM

ANMÄLNINGSPLIKT TILL SOCIALNÄMNDEN (19 KAP. 1 § SOL)

EN SKYLDIGHET ATT ANMÄLA FÖR BL.A. FÖRSKOLOR OCH SKOLOR:

St. 1: Följande myndigheter och anställda hos sådana myndigheter samt följande andra yrkesverksamma personer är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa:

… 4. myndigheter och de som är verksamma inom verksamheter enligt skollagen (2010:800),…

22. De som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn eller unga…

****

I Sverige gjordes 2024 totalt 514 000 anmälningar till socialnämnderna, varav 54 procent utreddes. Jämnt fördelat i olika åldersgrupper men något fler pojkar än flickor anmäldes.

UPPGIFTSSKYLDIGHET TILL SOCIALNÄMNDEN (20 KAP. 6 § SOL)

St. 3: När socialnämnden har beslutat om en utredning om ett barns behov av skydd eller stöd, är myndigheter, anställda och yrkesverksamma som anges i 19 kap. 1 § skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredningen.

ETT BARN KAN FARA ILLA

- **FYSISKT:**

-Aktivt: Slag, sexuella övergrepp

-Passivt: Bristande omsorg – mat, kläder, hygien

Ett äldre barn kan även fara illa på grund av sitt eget beteende (t.ex. drogbruk, kriminalitet, självskador)

- **PSYKISKT:**

-Aktivt: Hot, verbala kränkningar, föräldrars alkohol- och andra drog-problem

-Passivt: Ignorans, avståndstagande, psykiskt frånvarande, föräldrars psykiska sjukdom

VILKEN ORO FINNS VID DESSA ANMÄLNINGAR?

- **Knappt 4 anmälningar av 10** gäller förälders eller vårdnadshavares problem (t.ex. psykisk ohälsa, missbruk, konflikt, omsorgssvikt eller försummelse)
- **Drygt 3 av 10 anmälningar** relaterar till barnet (t.ex. normbrytande beteende, missbruk, kriminalitet, skolproblematik eller psykisk ohälsa)
- **2 av 10 anmälningar** har en anmälningsorsak relaterad till våld i nära relation, våld mot barn eller barn som bevittnat våld i nära relation
- **Knappt 1 av 10 anmälningar** har andra anmälningsorsaker som kommunerna inte kunnat kategorisera bland ovanstående, t.ex. allmän oro för ett barn, förälders död, bostadsrelaterad problematik

ETIK OCH MORAL VID ANMÄLNINGSPLIKT

- Lagstiftningen är klar- den finns vid kännedom eller misstanke om att ett barn far illa.
- Men många anmälningar förblir ogjorda även när denna plikt finns.
- Varför görs ändå inte anmälningar i många fall? Särskilt förskolan anmäler sällan. Alla borde väl stå upp för ett barn som misstänks fara illa.
- I Sverige gjordes 2024 totalt 514 000 anmälningar till socialnämnderna, varav 54 procent utreddes.

SAMMANFATTNINGSVIS

- Bedöm vad som andra behöver informeras om med eleven i fokus. Ta ställning till vilket utrymme lagarna ger och vad du kan lämna till andra. Etiska och moraliska ställningstaganden är viktiga, när de ligger inom det område som lagarna medger.

- För skolsköterska/skolläkare gäller sekretess mot övrig personal i skolan. Men ett samtycke är nästan alltid möjligt att få från vårdnadshavare och ibland även eller enbart av ett barn i tonåren.

- Anmälningsplikten är stark och finns även vid en misstanke om att ett barn far illa. Avvakta inte för länge med en anmälan. Ta gärna stöd av andra i den tid, det rådrum, som finns innan en anmälan görs.

NÅGRA AVSLUTANDE TANKAR

- Det är naturligt att vara osäker i svåra valsituationer- men rådgör med andra och öka dina kunskaper inför framtida val. Lagar är viktiga men det är etiska och moraliska överväganden också.

- Ha ett barnperspektiv i allt du gör- men bli inte, som barnläkaren Lars H. Gustafsson sagt,- barnöversynt. Barn behöver sin skolpersonal för samtal i svåra situationer, men de behöver också sina föräldrar. Övervärdera inte barns åsikter utan bedöm klokt om hemkontakt ska tas i förhållande till föräldrars ansvar och förmåga.

- Ha ett utvecklat samarbete med annan personal i skolan och sträva efter en utvecklad kontakt med hemmet. Föräldrar är viktiga och har det starkaste inflytandet över sina barn i tidiga år. Brister föräldraskapet kan en anmälan till socialnämnden behöva göras.